

3. Гулыга Е.В. Автосемантия и синсемантия как признаки смысловой структуры слова // Научный доклад высш.шк.: Филол.науки. – 1967. - № 2. – С. 62-72.
4. Кржижкова Е. Адвербиальная детерминация со значением места и направления (Опыт трансформационного анализа)// Вопросы языкознания. – 1967. - № 2.- С.32-48.
5. Степаненко М.І. Просторові поширювачі у структурі простого речення. – Полтава, 2004. – 462 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Хвильовий М. Вибрані твори: У двох томах. – К.: Дніпро, 1993. – т.2. – 640 с.
2. Хвильовий М. Синій листопад: Повісті. Оповідання. Новели / Упоряд. та авт. передм. і прим. Ю.І.Цеків. – К.: Молодь, 1993. – 416 с.

В статье рассматриваются обстоятельства места в роли обязательных компонентов при предикатах, выраженных бытийно-локативными глаголами.

Ключевые слова: облигаторность, факультативность, обстоятельство места, бытийно-локативные глаголы, предикат, валентность.

This article runs about an adverbial modifier of place in the function of obligatory component of predicates, which are expressed by being-locative verbs.

Key words: valence, obligatory, optionality, adverbial modifier of place, predicative, being-locative verbs.

УДК 811.161.2'367

Ю. Б. Виноградова

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ, СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА БУДОВА ТА КОМУНІКАТИВНЕ ЗАВДАННЯ ДЕТЕРМІНАНТНИХ ОБСТАВИН У РЕЧЕННЯХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ТЕКСТУ-ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню та аналізу речень текстів офіційно-ділового стилю в українській лінгвістиці на сучасному етапі розвитку: параметри, семантика та функціонування обставинних детермінантів у структурі речень документів. Увага зосереджена на семантико-синтаксичній будові та комунікативному завданні обставинно-детермінативних синтаксем.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, обставинний детермінант (поширювач), обставинно-детермінуючі утворення, текст/дискурс офіційно-ділового стилю мовлення.

На вибір та кількість поширювачів речення-висловлювання **офіційно-ділового** стилю мовлення впливають три основні чинники: ділова (типова для сфери ділових відношень) ситуація, валентність предикатів, комунікативне завдання, що регулює реалізацію елементів ділової ситуації.

Кожен компонент висловлювання несе комунікативне навантаження і може входити в тему чи рему висловлювання. Для речень офіційно-ділового стилю характерною є багатоконпонентна (комплексна) рема, де кожен компонент висловлювання є однаково важливим.

Виявлення (аналіз) ділової ситуації як типового процесу із потенційними учасниками (**адресант/адресат**) необхідними для реалізації того чи іншого комунікативного завдання, покладено за основу при розмежуванні двох рівнів створення **висловлювання (речення) офіційно-ділового стилю** (*Після засідання комісії, прийнято рішення відмовити Іванову І. І. у наданні дострокової пенсії по інвалідності відповідно до пп. 10. п. 1. ст.. 28. Закону України про пенсійне забезпечення [наказ, розпорядження, постанова]*).

Перший рівень виникає у свідомості того, хто пише (**адресанта**) як узагальнене комунікативне завдання (*прошу, прийнято рішення, гарантуємо щось/даємо гарантію на щось, оскаржуємо щось/оскаржуємо чийсь дії*). На —**ершому рівні**” визначається **тема** висловлювання (*прийнято рішення*) і **рема** (*відмовити*), але цієї інформації недостатньо – не вистачає необхідних покликань і уточнень, що дозволяють застосувати відмову до конкретної ситуації, тобто обов’язкових учасників. Така інформація відтворюється за рахунок —**ругого рівня**”, організація висловлювання на рівні **поширювачів**: є вказівка на час винесення рішення – приклад **обставинного детермінанта**: (*після засідання комісії*), характеристика пенсії (*дострокова пенсія по інвалідності*), покликання на чинний документ (*закон*) і обґрунтування відмови (*передбачене чинним документом*).

Зв’язок між комунікативною організацією висловлювання і структурою речення виявляється у комунікативно-маркованих членах речення.

На відміну від інших стилів мовлення важливим є той факт, що обов’язковість **детермінанта (поширювача)** у тексті документа (при описі, аналізі ділової ситуації) набуває іншого статусу. Обов’язковість диктується діловою ситуацією, реальним станом речей у сфері закону (особливо щодо

законодавчих і господарсько-договірних документів), її учасниками – обов'язковими елементами системи.

Предикат в текстах **офіційно-ділового стилю** виражає дію, яка виникає (відбувається) у законодавчій, юридичній, дипломатичній, господарсько-договірній сферах діяльності, тому кожен **поширювач** може визначати (називати) важливого учасника ситуації, необхідний її елемент.

Обставинні детермінанти найбільш яскраво виявляють стильову специфіку тексту ділового паперу.

Тому за кількістю поширювачів і за характером поєднання і зв'язку у реченні виділяють такі дві групи:

1. **обставинні детермінанти** не пов'язані між собою, кожен з яких окремо належить до всього речення в цілому (*Зараз (часу), відповідно до нового закону про (відповідності)... , податки зменшуються... [усний/письмовий звіт]*). Характерним є поєднання в одному **детермінанті** двох різних значень, здебільшого часово-просторових.

В одному реченні може бути декілька **детермінантів**: специфічних другорядних членів речення (**обставинних детермінантів**) з подібним/однаковим значенням чи різнозначенневих, що характеризують його з різних боків (*Сьогодні (часу) у холі (місця) біля кабінету директора (місця) відбудуться загальні збори членів трудового колективу. [усне/письмове оголошення, повідомлення про захід]*). Вони приєднуються як до непоширеного, так і до поширеного речення.

Один і той самий **детермінант** може поширювати речення різної граматичної організації та впливати на формування його семантичної структури.

2. **обставинні детермінанти** інтонаційно членовані із подібним значенням (два в одному реченні), де перший **обставинний детермінант** визначається, уточнюється другим **обставинним поширювачем**.

В окремих мовних ситуаціях різні типи **обставинних детермінантів** можуть по-різному комбінуватись.

Обставинні детермінанти можуть поширюватись за допомогою так званих **конкретизаторів**, створюючи при цьому багатокomпонентні та багаточленні структури.

Складні **обставинно-детермінуючі конструкції** можуть поєднуватись між собою як сполучниковим, так і безсполучниковим зв'язком.

Обставинні детермінанти мають вагоме інформативне значення, але не формують елементарних компонентів семантичної структури речення.

—Мовленнєва позиція кожного з них визначається близькістю або віддаленістю від предикативного ядра, лінійною контактністю або дистантністю розташування, які не закріплені в мовній системі і можуть змінюватись в різних умовах мовлення" [3, 23].

Особливості **обставинних детермінантів** як членів речення, що створюють вторинний предикативний план висловлювання, розглядаються в аспекті формального та семантико-функціонального ускладнення речення при можливій розбіжності структурного і семантичного характеру, враховуючи при цьому таке: специфіку **поширювачів** речення, залежно від стильової приналежності тексту; фактори, що впливають на тип **поширювачів**; кількість та порядок **поширювачів** у реченні **офіційно-ділового стилю**.

—Неодноразова частотність **обставинно-детермінуючих** структур виступає диференційною ознакою того чи іншого мовного стильового різновиду, що зумовлено структурно-функціональними особливостями цих різновидів мовлення" [5, 197].

Текст документа – сукупність структурно-комунікативних одиниць **офіційно-ділового** типу літературного мовлення.

Обставинно-детермінуючі утворення в структурі **дискурсу офіційно-ділового стилю мовлення** одночасно виступають структурно-змістовими компонентами як речення, так і тексту, який у більшості випадків конструюється із речень, що належать до провідних комунікативних засобів мовлення.

Важливі для ділового стилю відношення (причинові, цільові, умовні і т. ін.) виражаються частіше саме за допомогою **обставинних детермінантів**: прийменниково-відмінковими конструкціями із залежними компонентами (іменниками у родовому відмінку) – *з метою, на додаток до /мети/, з огляду на, виходячи з /причини/, відповідно до, згідно з, у відповідності з /відповідності/, за умови /умови/, незважаючи на /допустовості/*. Як правило, такими сталими висловами й починається певний діловий документ (*заява, наказ, протокол* тощо).

Офіційно-діловий дискурс українського усного літературного мовлення (*нарада, промова, лекція, доповідь, конференція, телефонна розмова, бесіда, симпозіум, громадське обговорення,*

звернення, заклики і т. п.) вирізняється також лаконічністю, стислістю, сухістю, точністю і ясністю висловлювання, конденсацією виразових засобів.

На відміну від писемного типу усне публічне мовлення має набагато меншу кількість усталених зворотів, а також відхилення емоційного характеру, що зумовлюється матеріальною формою реалізації.

Оскільки **офіційно-ділове розмовне мовлення** має такі форми, як монолог, діалог (*телефонна розмова*) і полілог (*нарада, громадське обговорення, симпозиум, бесіда тощо*), то слід наголосити на тому, що саме **дискурс офіційного, ділового змісту** здебільшого належить до діалогічної форми (комунікативні відношення *адресанта й адресата*), тому, на відміну від писемного мовлення, особливості викладу певної інформації (різні жанри *публічних виступів* тощо) можуть залежати від ситуації, що виникає в процесі спілкування. Будь-які монологічні висловлювання *адресанта* все одно мають діалогічний характер, оскільки передбачають звернення (контакт) до *адресата* (*лекція, промова, доповідь, публічний виступ*).

Писемна ж форма мови, основною одиницею якої є текст, визначається специфічними умовами спілкування, які пояснюються відсутністю співрозмовника у момент висловлення думки.

Основною формою вияву тексту є писемна мова. Але текст, більший ніж речення різностильовий мовленнєвий відрізок, виступає й результатом процесу говоріння і також є одиницею усної форми мови, є засобом відтворення зв'язного мовлення, висловлювання.

У сфері синтаксису складного речення зі значенням причини **в усному публічному мовленні** спостерігається наявність не всіх семантичних типів, а лише власне причинових і з причиновим обґрунтуванням дії. При постпозиції підрядної частини, з усієї групи підрядних сполучників використовуються лише деякі (*тому що, оскільки*). Загалом, велике значення у процесі сприймання висловлювання на слух (аудіально) має саме синтаксична будова, насамперед початок фрази.

Обставинні детермінанти фонові семантики (просторові, часові) часто вказують на логічні взаємозв'язки між частинами текстового фрагмента, є сполучувальними елементами, що забезпечують необхідну послідовність викладу потрібної інформації. Напр., у *автобіографіях, резюме, характеристиках*: *Після закінчення університету..., У період з...по..., Під час навчання/роботи... у/на..., Під час/До вступу до....*

Інформативна насиченість речень **офіційно-ділового стилю мови** досягається за рахунок поширених і непоширених багатокomпонентних утворень фонові семантики (обставинного значення) із сурядними та пояснювально-уточнювальними відношеннями (*протокол, звіт, розпорядження, вказівка*). Напр.: *Під час засідання в процесі обговорення даються чіткі відповіді на поставлені питання. (звіт)*

Двочленні препозиційні **обставинні детермінанти** з дієприслівниковим зворотом та прийменниково-відмінковою формою стисло (компактно) передають інформацію фонові значення (*оголошення, повідомлення про захід*). Напр.: *Починаючи з другого семестру й до кінця навчального року збори студентського активу будуть проходити у приміщенні їдальні кожний останній четвер місяця об 11 годині. (оголошення)*

Обмежувально-видільні детермінанти яскраво характеризують і уточнюють зміст дипломатичних, законодавчих ділових паперів (*конституції, ухвали, декларації, постанови, закони, укази, вказівки тощо*): *за винятком, з точки зору, замість, згідно з, відповідно до, порівняно з, поруч з...*

Багатокomпонентні і багаточленні **обставинні детермінанти обумовленої семантики** забезпечують різнопланову змістову насиченість **офіційно-ділового тексту (офіційно-ділового дискурсу)**, лаконічність, точність і повноту інформації (*заява, підстава до наказів щодо особового складу...*). Напр.: *З огляду на відсутність на робочому місці, невиконання службових обов'язків прийнято рішення звільнити з посади.... (наказ щодо особового складу)*

Оскільки характерним для **офіційно-ділового стилю** є використання сталих сполучень слів, які лаконічно і точно передають зміст висловлюваного в тексті документа, то й **обставинні детермінанти**, зумовлені стандартністю викладеного матеріалу (представленої інформації), набувають сталого характеру: *з огляду на, виходячи з, у період з...по..., на підставі, з метою....* Особливо це стосується **обставинних детермінантів обумовленої семантики**.

Таким чином, у **діловому мовленні** (як писемному так і усному) складне і просте речення обслуговують потреби мовного спілкування. Різноманітні синтаксичні структури дають змогу найбільш точно виражати зміст документа, а також передавати різноаспектні логічні відношення.

До синтаксичних структур будь-якого типу у діловому мовленні ставляться вимоги чіткості вираження значного за обсягом і складного за змістом матеріалу. Так реалізується основна мета

речень, які формують висловлювання *офіційно-ділового* змісту, а саме: бути цілісними і передавати складну і важливу інформацію.

Функціональна спрямованість, семантико-синтаксична будова та комунікативне завдання визначають специфіку й частоту використання *детермінантних обставин* у текстах різних за призначенням груп ділових паперів.

—Силістичне використання *обставинно-детермінуючих структур* визначається своєрідними стилетворчими ознаками стилю; не всі *детермінантні утворення* і не повсюдно однаковою мірою суттєві: їх стилістичні можливості перебувають у прямій залежності від семантико-образної наснаги конструкції, що є наслідком лексичного її наповнення, обсягу, контекстуальної дистрибуції, позиції у відповідному текстовому фрагменті” [5, 197].

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексанова С. А. Обстоятельственные детерминанты в системе членов предложения/ Алексанова С. А. – Славянск-на-Кубани.: ИЦ СГПИ, 2009. – 274 с.
2. Адамец П. К вопросу о синтаксической парадигматике/ Адамец П. К. // Československa rusistica. – 1996. – т. 2. – Вып. XI. – С. 32-73.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови/ Вихованець І. Р. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.
4. Крылова О. А. Детерминанты в аспекте коммуникативного синтаксиса/ Крылова О. А. // Вопросы языкознания. – 1976. – т. 2. – С. 43 – 52.
5. Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти)/ Руденко Л. М. – К.: Україна-Віта, 1996. – 213 с.
6. Чернов В. И. К вопросу о детерминантах/ В. И. Чернов // Вопросы языкознания. – 1969. – т. 1. – С.125-126.

Статья посвящена исследованию и анализу предложений текстов официально-делового стиля в украинской лингвистике на современном этапе развития: параметры, семантика и функционирование обстоятельственных детерминантов в структуре предложений документов. Внимание сосредоточено на семантико-синтаксическом строении и коммуникативном задании обстоятельственно-детерминативных синтаксем.

Ключевые слова: официально-деловой стиль, обстоятельственный детерминант (распространитель), обстоятельственно-детерминирующие образования, текст/дискурс официально-делового стиля речи.

Research and analysis of sentences of official-business style in Ukrainian Linguistics on the contemporary stage of development: parameters, semantics and functioning of adverbial determinants in the structure of documents sentences.

Key words: official-business style, adverbial determinants (distributor), adverbial-determining components, text/discourse official-business style of speech.

УДК 81'367.2/3=161.2

А. В. Висоцький

ПОНЯТТЯ СТРУКТУРНОЇ СХЕМИ РЕЧЕННЯ

Стаття присвячена аналізу особливостей формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структури речення, визначенню структурних схем речення та критеріїв їх виокремлення.

Ключові слова: семантико-синтаксична структура, формально-синтаксична структура, структурна схема речення, аспекти дослідження речення.

Одним із актуальних завдань семантичного синтаксису на сучасному етапі є виявлення моделей речень, об'єднаних типовим значенням, а також з'ясування їхніх структурних і семантичних особливостей. Вивченню багатомірної природи речення присвячені праці українських і зарубіжних лінгвістів різних періодів: Ю.Д.Апресяна, Н.Д.Арутюнової, Ш.Баллі, І.М.Богуславського, Л.А.Булаховського, В.В.Виноградова, І.Р.Вихованця, К.Г.Городенської, А.П.Грищенка, Н.В.Гуйванюк, В.Гумбольдта, Фр.Данеша, П.С.Дудика, А.П.Загнітка, Г.О.Золотової, Н.Л.Іваницької, О.С.Мельничука, М.В.Мірченка, І.І.Огієнка, О.О.Потебні, С.Смаль-Стоцького, М.І.Степаненка, Л.Теньєра, Є.К.Тимченка, Н.Хомського, Н.Ю.Шведової, Ю.Шевельова, К.Ф.Шульжука, Л.В.Щерби та ін. І хоча в лінгвістиці нагромаджено значний досвід дослідження формальних, семантичних і комунікативних аспектів синтаксису речення, все ж проблема вчення про речення, як слушно зауважує А.П.Грищенко, є таємничою з багатьох поглядів, зокрема дефініційного, структурно-формального, семантичного [10, 226].

Речення – предикативна синтаксична одиниця, яка функціонує як мовний знак ситуації, вказує на відношення до дійсності, ґрунтується на синтаксичних зв'язках і семантико-синтаксичних відношеннях і виступає відносно завершеною одиницею спілкування й вираження думки. Воно